

КОМУНАЛЬНИЙ ЗАКЛАД ВИЩОЇ ОСВІТИ
«ХОРТИЦЬКА НАЦІОНАЛЬНА НАВЧАЛЬНО-
РЕАБІЛІТАЦІЙНА АКАДЕМІЯ» ЗАПОРІЗЬКОЇ
ОБЛАСНОЇ РАДИ

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ОСВІТНЬО-РЕАБІЛІТАЦІЙНОГО ПРОСТОРУ:

СОЦІАЛЬНІ, ПЕДАГОГІЧНІ
ТА ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ

МОНОГРАФІЯ

Том
2

Запоріжжя
2022

ЗМІСТ

ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА СУЧАСНОЇ СОЦІАЛЬНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ ТА СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДОПОМОГИ	8
Нечипоренко В. В.	
<i>1.1. Структурно-функціональна модель управління реабілітаційним хабом у структурі освітньо-реабілітаційного простору Хортицької національної академії</i>	8
Гордієнко Н. М.	
<i>1.2. Соціальна практика як один із компонентів соціальної реабілітації центру системної реабілітології (реабілітаційного хабу) Хортицької національної академії</i>	22
Позднякова-Кирбят'єва Е. Г., Масаєв Ю. В.	
<i>1.3. Соціологічний вимір сучасної соціальної реабілітації</i>	39
Дергач М. А.	
<i>1.4. Арт-терапевтичні техніки в системі соціально-психологічної допомоги літнім людям, що постраждали внаслідок військової агресії</i>	65
Кудінова М. С.	
<i>1.5. Характеристика програми розвитку стресостійкості старшокласників: теоретико-практичний аспект</i>	87
РОЗДІЛ 2. ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ОСВІТНЬО-РЕАБІЛІТАЦІЙНОГО ПРОСТОРУ	114
Панов М. С.	
<i>2.1. Роль психосоматики у формуванні сучасних уявлень про єдність соматичного і психічного</i>	114
Бочелюк В. Й., Позднякова О. Л.	
<i>2.2. Дослідження психологічних особливостей розвитку дитини дошкільного віку з порушенням функцій опорно-рухового апарату через самоствердження</i>	126
Бохонкова Ю. О., Турубарова А. В.	
<i>2.3. Особливості писемного мовлення у дітей молодшого шкільного віку із синдромом дефіциту уваги з гіперактивністю</i>	165

Антоненко І. Ю., Кіріллова А. О.	
<i>2.4. Формування соціального інтелекту в умовах тренінгових занять у підлітків з проявами психічного інфантилізму.....</i>	193
Кетлер-Митницька Т. С.	
<i>2.5. Інтернальність як чинник відновлення психологічного благополуччя студентів в умовах пандемії: теоретичний аспект.....</i>	210
Горшкова Г. В.	
<i>2.6. Дослідження навчальної мотивації майбутніх вчителів-логопедів.....</i>	229
РОЗДІЛ 3. ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ ОСВІТНЬО-РЕАБІЛІТАЦІЙНОГО ПРОСТОРУ.....	250
Бессараб А. О., Таран Н. О.	
<i>3.1. Формування комунікативних навичок у дітей з легкою розумовою відсталістю.....</i>	250
Шашук О. О.	
<i>3.2. Соціально-педагогічна характеристика сприятливого середовища реабілітаційного закладу для дітей з психофізичними порушеннями.....</i>	300
Клименко О. В.	
<i>3.3. Методичні підходи до використання корекційних можливостей музикування дітей з особливими освітніми потребами.....</i>	324
Галієва О. М.	
<i>3.4. Дослідження рівня академічної доброчесності та якості освіти серед майбутніх психологів.....</i>	335
Жадленко І. О., Анісімова Л. В.	
<i>3.5. Історичний аспект дослідження проблеми дитячого аутизму.....</i>	362
Клочкова Ю. В.	
<i>3.6. Інклюзія у закладах освіти: досвід США.....</i>	379
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	402
ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ.....	431

2.4. Формування соціального інтелекту в умовах тренінгових занять у підлітків з проявами психічного інфантилізму

Постановка проблеми. Люди – соціальні істоти, цьому, в певній мірі, сприяє відповідне функціонування лобових часток мозку. У випадку наявності у особи проявів психічного інфантилізму вони функціонують недостатньо. Це впливає не лише на розумовий розвиток індивіда, а й на формування ряду особистісних якостей, закріпленню навички самоконтролю, оцінки життєвих обставин. Саме порушення роботи лобових часток сприяє виникненню та закріпленню асоціальних рис поведінки та порушенню процесу формування соціального інтелекту [8, 55]. Сензитивним періодом для його формування вчені вважають два вікових інтервали: старший дошкільний та підлітковий вік [17, 112]. В перший віковий період формуються базові передумови, які, в подальшому, вплинуть на процес соціалізації та адаптації підлітка в суспільстві та успішне переживання вікової кризи.

Вивченням проблеми соціального інтелекту займались Г. Айзенк, Г. Андреева, Н. Альохіна, Н. Амінов, А. Берклун, М. Бобнева, Г. Гарднер, Г. Геранюшкіна, Дж. Гілфорд, Н. Дегтярева, Н. Дика, Ю. Ємельянов, Ю. Жуков, Н. Кентор, С. Кожушко, М. Кубишкіна, Н. Кудрявцева, В. Куніцина, М. Орап, М. О'Саллівен, О. Пашенко, Л. Петровська, П. Растянніков, Ч. Спірмен, Р. Стернберг, Л. Терстоун, М. Тісак, Р. Торндайк, Н. Філіна, М. Форд, У. Чарлсворз та ін. [17, 112].

Проблема соціального інтелекту висвітлена в працях українських вчених, таких як Е. Івашкевич, який описує природу, структуру та складові соціального інтелекту, Я. Каплуненко приділяє увагу вивченню чинників розвитку соціального інтелекту, Н. Руда

говорить про соціальний інтелект у структурі власне інтелекту, С. Харченко описує вікові параметри соціального інтелекту та ін.

Метою нашого дослідження було теоретичне обґрунтування та експериментальна перевірка ефективності системи тренінгових занять з розвитку соціального інтелекту у підлітків з проявами психічного інфантилізму.

Здібності – характеристика індивіда з точки зору психічних явищ, які визначають успішність діяльності [5; 9; 13, 416; 14]. Вони бувають:

1) загальні – проявляються у всіх видах діяльності людини, але різною мірою;

2) спеціальні – здібності, які визначаються певними вимогами сфери діяльності [1, 616-617; 3; 16].

Загальні здібності включають в себе інтелект як найбільш складну розумову здібність [4; 15, 622]. В свою чергу інтелект (за Г. Айзенком) представлений у вигляді трьох складових:

1) біологічний інтелект – основа індивідуальних відмінностей (фізіологічна), яка має зв'язок з корою головного мозку;

2) психометричний інтелект – складова інтелекту, яка, переважно, підлягає тестуванню та здебільшого залежить від навколишнього середовища [6, 168; 7; 13, 421];

3) соціальний інтелект.

Соціальний інтелект – це здатність орієнтуватись в суттєвих характеристиках комунікативної ситуації, які не підлягають безпосередньому спостереженню (почуття, наміри, причини певної поведінки іншої людини), і можливість, спираючись на це, обирати способи опосередкованого досягнення цілей (при неможливості прямого досягнення) [18, 22].

Здібність людини до пізнання соціальних явищ формується пізніше, ніж здатність соціального

сприйняття, емпатія та чутливість. В основі її розвитку лежить початок шкільного навчання, адже відбувається розширення кола спілкування, розвиток сензитивності, формуються соціально-перцептивні здібності, здатність переживати за інших, здатність до децентрації, що й складає основу соціального інтелекту. Специфічні ознаки, базиси цих когнітивних процесів закладаються ще в дошкільному віці [8, 43-44].

Дослідженням соціальних здібностей дітей дошкільного віку займалися І. Харитонова, О. Шилова та ін. Вчені відзначають, що в цей період найбільш значимими є такі чинники розвитку, як: пластичність нервової системи; механізми довільної уваги, комунікативно-особистісний потенціал; психологічні характеристики в залежності від структури самооцінки; соціальна перцепція. Ці якості беруть за основу під час розвитку соціального інтелекту дітей. Процес розвитку відбувається через інтенсивну взаємодію зі значущими дорослими в процесі безпосереднього спілкування. Але при недостатньому рівні сформованості соціального інтелекту в даному віковому періоді, наприклад, при наявності проявів психічного інфантилізму (психологічна незрілість дитини, яка, за умови неправильного виховання, викликає затримку вікової соціалізації та поведінки [10, 49]) у дітей відбуваються утруднення особистісного розвитку, відбувається процес закріплення небажаних рис та патернів поведінки, переважно агресивності, замкненості [8, 44].

Питанню розвитку соціального інтелекту у молодших школярів присвячені роботи Я. Михайлової, І. Володіної, О. Ватіної, О. Шешукової, які виявили: позитивний взаємозв'язок соціального інтелекту у молодших школярів з показниками загального інтелекту, вербального та невербального його компонентів та рівнем сформованості самооцінки, а також виявили зв'язок рівня розвитку соціального інтелекту зі

швидкістю біологічного дозрівання. Їх дослідження підтвердили, що молодші школярі піддаються формуючому впливу, тому структура їх соціального інтелекту може змінитися. Також науковці наголошують, що в цей віковий період спостерігаються більш виражені прояви гендерних особливостей соціального інтелекту (вони залежать від культури суспільства, мають виявлення в якості норм та форм соціальної поведінки чоловіків та жінок) [8, 44-45].

Пріоритетність соціального інтелекту набуває в підлітковому віці та в період раннього юнацтва. Це пояснюється домінуванням процесу спілкування як провідної діяльності даного віку. В наукових працях Т. Тихомирової та Д. Ушакова були описані позитивні кореляції між соціальним інтелектом та шкільною успішністю, а також позитивні зв'язки соціального інтелекту з популярністю підлітка серед однолітків. М. Каліновскою зазначається, що саме в підлітковому віці відбувається переорієнтація соціальних функцій від процесу пізнання та відображення до аналізу і порівняння. Спостерігається й певний ряд гендерних відмінностей у розвитку соціального інтелекту (дівчата встановлюють стосунки та прихильності, хлопці прагнуть передбачити та контролювати оточення, виявляти самоконтроль).

Н. Єлустахова, В. Ковальов, А. Комолова, О. Сосюкало. В. Черняєва виявили, що зниження рівня самореалізації та активності в соціумі в цей віковий період викликані проявами інфантильності. Вона спричиняється рядом деструктивних відносин в сім'ї [2; 11, 62]. М. Пономарьов, досліджуючи проблему підлітків з проявами дезадаптованої поведінки, встановив вплив низького рівня соціального інтелекту в поєднанні з особистісними рисами (недостатні знання соціальних норм та правил регулювання соціальних взаємодій) на

формування дезадаптації (шкільної, сімейної чи соціальної) [8, 45-46].

Узагальнюючи вищезазначене, розглядаємо модель розвитку уявлень про міжособистісні стосунки в онтогенезі, яка слугувала допоміжним засобом при доборі завдань для розвитку передумов соціального інтелекту та створенні системи тренінгових занять (табл. 1).

Таблиця 1.

Модель розвитку уявлень дітей про міжособистісні стосунки (П. Ервін) [13]

Назва рівня	Вік	Характеристика міжособистісних стосунків
Егоцентричний	до 5 років	Дитина не здатна розрізнити внутрішні і зовнішні стани, не завжди може диференціювати свої внутрішні переживання та переживання інших. Характерні лише нетривалі контакти з іншими дітьми, які виникли в ході короткої спільної гри.
Суб'єктивний	5-9 років	Доступне розмежування власних і чужих переживань, не розуміє впливу своїх вчинків на оточуючих та їх вчинки. Позитивні чи нейтральні взаємини з тими дітьми, з якими постійно контактує в діяльності.
Реципрокний	9-12 років	Дитина здатна розуміти почуття й переживання інших, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки в процесі спілкування. Дружні стосунки побудовані на взаємних перевагах.
Взаємний	12-15 років	Дитина розуміє, що може думати про неї інша людина, а також може відчувати, наскільки інші задоволені їх взаєминами. Дружба довготривала, з'являється потреба ділитись потаємним, взаємозалежність в діях, цілях і планах.
Суспільно-символічний	старші від 15 років	Доступне розуміння теоретичних ідей, цінностей й уявлень, носієм яких виступає інша особа. Дружба виявляється в стосунках, в яких існує взаєморозуміння, допомога; проявляється взаємна незалежність, визнання права на особисті зміни і не вимагається часта часова й просторова єдність.

Підсумовуючи вищесказане зазначаємо, що процес формування соціального інтелекту починається в дошкільному віці та продовжується протягом всього життя. Проте, є ряд чинників, які можуть на нього впливати:

1) соціальні (вплив соціальної ситуації розвитку, рівня освіти, культурного середовища, матеріального становища родини, особистого досвіду, тощо);

2) внутрішньопсихологічні передумови (морфофізіологічні, нейродинамічні, біохімічні, темпераментальні, особистісні властивості) [8, 53].

На формування соціального інтелекту у людей негативно впливає наявність будь-яких психофізичних порушень, які сприяють закріпленню негативних поведінкових патернів, що перешкоджає соціалізації особистості.

Спираючись на проаналізовану психолого-педагогічну літературу та актуальні дослідження в цій галузі, виникла необхідність з'ясувати рівень розвитку соціального інтелекту підлітків з проявами психічного інфантилізму та виявити наявність взаємозв'язку між рівнем розвитку соціального інтелекту та соціалізацією в учнівському колективі.

На певному етапі розвитку соціального інтелекту, а саме в молодшому підлітковому віці, ми можемо говорити про рівні розвитку компонентів соціального інтелекту, які, в свою чергу, виокремила Н. Панова (на основі складових соціального інтелекту за В. Куніциною), на що ми орієнтувались при виборі вікової категорії дітей та при складанні характеристик взаємин підлітків в учнівському колективі (табл. 2)

Таблиця 2.

Рівні розвитку компонентів соціального інтелекту підлітків

Компонент	Рівень сформованості	Характеристика
комунікативний потенціал	високий	відкритість до інших, спокійний вступ у контакт, прояв ініціативи, відсутність негативних настанов, уміння встановлювати контакт, яскраво виражена потреба у взаємодії.

	середній	відкритість, в залежності від ситуації (вияв позитиву – тільки до близьких дорослих), деякі труднощі в налагодженні контакту зі значущим знайомим дорослим; ситуативний прояв потреби в спілкуванні (ініціатива дорослого).
	низький	амбівалентність щодо інших, особливо дорослих; труднощі входження в контакт; невпевненість, боязкість, відсутність комунікативних навичок; конфліктна потреба в спілкуванні.
характеристики самосвідомості	високий	широкий досвід спілкування; наявність значущих дорослих; яскраво виражена потреба у визнанні та повазі; диференційований Я-образ; емоційна стійкість, адекватність реакцій; можливе спілкування на особисті теми; адекватна самооцінка.
	середній	нестійке усвідомлення Я-образу в спілкуванні зі знайомими дорослими; нестійка самооцінка; афективна Я-концепція; у знайомій ситуації потреба у визнанні оточуючих.
	низький	конфліктний стан Я-образу, емоційна нестійкість; незначний соціальний досвід; нечастий прояв потреби в повазі; схильність до беззмістовного емоційного контакту зі значущим дорослим; нестійка самооцінка.
соціальна перцепція	високий	наявність рольової поведінки, яка визначається системою стосунків зі значущим дорослим; гнучкість стосунків у межах, доступних дорослому; диференціація ділових та особистих стосунків; наявність можливості прогнозувати перебіг процесу спілкування.
	середній	ситуативна рольова поведінка; домінування емоційно-особистісних контактів; адекватне сприйняття міжособистісних стосунків за допомогою дорослого; інтерес до аналізу особливостей міжособистісних стосунків та відсутність необхідних соціальних перцептивних дій.
	низький	недиференційована поведінка; відверте переважання емоційних контактів; пояснення особливостей відносин людей виключно емоційними зв'язками; обмежений соціальний досвід; труднощі прогнозування в процесі комунікації.

Тому, метою експериментального дослідження було вивчення рівня соціального інтелекту підлітків з проявами психічного інфантилізму.

У діагностиці взяли участь 10 учнів 7-8 класів з проявами психічного інфантилізму. 5 учнів загальноосвітньої школи (ЕГ1 – експериментальна група 1), 5 – спеціальної школи (ЕГ2 – експериментальна група 2).

Нами було використано тест «Соціальний інтелект» Дж. Гілфорда (мета: діагностика можливості встановлювати зв'язок між поведінкою та наслідками; виявлення рівня сформованості навички володіння та розпізнавання мови жестів та поглядів, розпізнавання сенсу висловлювання в певному контексті, структури міжособистісних відносин в динаміці) та розроблена анкета для педагогів (виявлення рівня адаптації підлітка з проявами психічного інфантилізму в учнівському колективі, виявлення міжособистісних відносин в класі).

На рис. 1 відображено результати первинної діагностики кожного окремого підлітка у вигляді сумарної оцінки субтестів, яка, в подальшому, переводилась в стандартне значення від 1 до 5. Оцінка дає змогу робити висновок про відповідний рівень здатності до пізнання поведінки інших (від низьких до високих показників).

Узагальнюючи отримані результати діагностики, було зроблено наступні висновки про рівні сформованості соціального інтелекту у підлітків з проявами психічного інфантилізму:

– ЕГ1: 80% (4 учні) підлітків мають рівень сформованого СІ нижче середнього, 20% (1 учень) – середні.

– ЕГ2: 100% підлітків мають рівень сформованого СІ нижче середнього.

Показники підлітків, які вчаться в загальноосвітній школі дещо вищі, ніж тих, хто вчиться в спеціальних школах. Хоча у всіх учнів, крім одного, рівень сформованості соціального інтелекту нижче середнього.

Це підтверджує факт того, що дані групи підлітків можуть брати участь в експерименті.

Результати анкети для педагогів дозволяють зробити такі висновки:

Для учнів експериментальної групи 1:

– учень 1: спокійний, без зайвої необхідності не вступає в контакт, не проявляє агресію, соромиться, однокласники, переважно, не звертають на нього увагу;

– учень 2: колектив часто ігнорує учня, рідше висміює, не сприймає як частину колективу, учень гостро реагує на це, ображається, розуміє проблему;

– учень 3: успішно соціалізований в учнівському колективі, адекватно критичний до власних та чужих вчинків;

– учень 4: до учня колектив ставиться нейтрально, його поведінка без особливостей та залежить від ситуації;

– учень 5: до підлітка однокласники ставляться негативно, часті суперечки в класі, учень гостро реагує на всі ситуації, наявні істеричні прояви.

Стосовно учнів експериментальної групи 2:

– учень 1: не завжди адекватно реагує на ситуацію (може кричати, починати бійки), не завжди розуміє наміри інших та не може вдало демонструвати свої наміри;

– учень 2: активно копіює поведінку значимих дорослих, але не пояснює, чому саме необхідно зробити певним чином, хоча на інтуїтивному рівні робить все правильно; колектив адекватно сприймає учня, активно з ним взаємодіє;

– учень 3: часто потребує допомоги старших при налагодженні стосунків з однокласниками, хвилюється під час спілкування, не може постояти за себе в суперечці, тому колективом не сприймається;

– учень 4: проявляє активність в спілкуванні, але переважно, допускає помилки при інтерпретації намірів інших, не звертає увагу на реакції співрозмовників; складається враження, що для нього не важливо, щоб

комунікація мала якийсь сенс, він просто говорить, не замислюючись; колектив не завжди готовий з ним взаємодіяти, тому часто уникає взаємодії;

– учень 5: є частиною колективу, взаємодіє без особливих труднощів з більшістю однокласників (з іншими уникає контакту), розуміє причинно-наслідкові зв'язки певної поведінки однолітків на побутовому рівні.

Після проведеної первинної діагностики було зроблено наступні висновки: рівень сформованості соціального інтелекту залежить від ряду особистісних якостей учнів (результати дослідження демонструють неоднорідність проявів індивідуальних якостей підлітків з проявами психічного інфантилізму та їх місце в колективі) та від колективу учнів. Про це свідчить той факт, що підліток, який має середні показники соціального інтелекту, не знайшов спільної мови з колективом, тому його соціальні якості за рахунок цього пригнічуються та не реалізуються належним чином. Також слід звернути увагу на те, що показники підлітків з проявами психічного інфантилізму спеціальних шкіл гірші через те, що вони знаходяться в оточенні дітей, які мають аналогічні порушення. А це підтверджує думку про те, що всі здібності людини розвиваються в процесі діяльності та безпосередньої комунікації [7].

Також слід наголосити на тому, що жоден підліток не займає високий соціометричний статус. Це підтверджують погляди О. Чеснокової, що статус мають лише підлітки з високим рівнем соціального інтелекту. Але її погляди підтверджують й думку про те, що підлітки з вищими показниками сформованості соціального інтелекту, ніж у інших, можуть уникати взаємодії з тими, у кого вони низькі.

З огляду на отримані результати ми розуміємо, що перешкоджати своєчасному формуванню базису соціального інтелекту можуть різні фактори. Якщо говорити в контексті наявності проявів психічного

інфантилізму у підлітків, то звертаємо увагу на праці Я. Каплуненко та ряду інших науковців, які доводили роль лобних долей мозку людини для розумового розвитку, формування особистісних якостей, навичок самоконтролю, формулювання цілей та оцінки різних обставин, які впливають на поставлені цілі, соціально зрілої поведінки та ряду моральних якостей. Дослідження А. Дамазіо підтверджують, що їх ушкодження призводить не лише до зниження розумового розвитку, а й неможливості будувати план дій, а головне – викликають появу антисоціальних рис особистості. Також лобні долі пов'язують з емоціями, тому порушення в їх роботі можуть спричиняти неадекватність реакцій. Але такі реакції також можуть бути пов'язані з певним рівнем стресу, соціальними чинниками, які впливають на людину.

Не менш важливим фактором розвитку соціального інтелекту виступають нейродинамічні властивості нервової системи, процеси збудження та гальмування, які визначають тип нервової системи (темпераменту) [8, 55].

Тому, нами було вирішено дібрати комплекс вправ (вправи, націлені на розвиток когнітивних навичок, роботу з корекції самооцінки, розвиток емоційного інтелекту), які стануть базисом для подальшого розвитку соціального інтелекту та допоможуть більш ефективно впроваджувати систему тренінгових занять.

Комплекс вправ запропонований для роботи корекційним педагогам та вчителям, які займалися з учнями. Він використовувався в їх роботі, починаючи з 2 семестру 2020-2021 н.р., впродовж 3 семестрів. 2021-2022 н.р. передбачає реалізацію системи тренінгових занять впродовж одного семестру.

Перед початком впровадження системи тренінгових занять проводилась повторна діагностика рівнів сформованості соціального інтелекту у підлітків з ППІ (рис. 2).

Рис. 2. Показники сформованості соціального інтелекту у підлітків з ППІ перед реалізацією системи тренінгових занять

Узагальнюючи отримані результати діагностики (перед початком впровадження системи тренінгових занять) дійшли такого висновку про рівні сформованості соціального інтелекту у підлітків з проявами психічного інфантилізму:

– ЕГ1: 100% підлітків мають середній рівень сформованого соціального інтелекту (в переважній більшості це найнижчі показники даного рівня);

– ЕГ2: 100% підлітків мають рівень сформованого соціального інтелекту нижче середнього.

Ми можемо побачити, що якісні та кількісні зміни простежуються в ЕГ1 в той час, як в ЕГ2 зміни практично не відбулись (зміна показників на 1-2 одиниці).

Подальша розробка системи тренінгових занять для розвитку соціального інтелекту та згурпування учнівського колективу створювалась на основі існуючої моделі І. Баширова (на основі моделі Д. Ушакова) (табл. 3).

Таблиця 3.

Модель соціального інтелекту

Компоненти	Склад компоненту	Показники
Когнітивний	Соціальні знання	Знання спеціальних правил поведінки
	Соціальна пам'ять	Пам'ять на імена та обличчя
	Соціальне мислення	Орієнтація у почуттях
		Орієнтація у настрої
		Рефлексія вчинків інших людей
	Соціальне прогнозування	Формулювання планів власних дій
Рефлексія власного розвитку		
Соціальна перцепція	Уміння слухати співрозмовника	
	Уміння розуміти мову жестів	
Емоційний	Соціальна чутливість	Емоційна виразність
		Емпатія
	Здатність до саморегуляції	Самоконтроль
		Емоційна врівноваженість
Комунікативн-організаційний	Соціальна адаптивність	Уміння пояснювати й переконувати інших
		Відкритість у стосунках з оточуючими
	Соціальна взаємодія	Здатність і готовність до співпраці
		Здатність до колективної взаємодії

Тренінгові заняття розраховані на один семестр та включають 15 основних занять та одне вступне (для обговорення організаційних аспектів, ознайомлення з метою зустрічей, правилами групи), в середньому їх тривалість 45 хвилин. Сформована система занять включає роботу над такими компонентами:

- 1) самооцінка, сильні/слабкі сторони людини;
- 2) емоції, їх можливі прояви, контроль над ними;
- 3) спілкування;
- 4) конфлікт, його владнання.

В структурі тренінгових занять мали місце стартові, основні та заключні завдання. Були запропоновані різні форми організації роботи учасників: мозковий штурм, перегляд відео- та фотоматеріалів, обговорення життєвих ситуацій, групова та парна робота, активна участь в бесідах, підготовка інформаційних повідомлень. Всі форми

роботи націлені на ознайомлення з теоретичними даними, а головне – на відпрацювання навичок в умовах, наближених до реального життя.

Після проведення всіх запланованих корекційно-розвиткових заходів була проведена повторна діагностика СІ у підлітків з ППІ.

Отримані результати свідчать, що 60% (3 учні) підлітків ЕГ1 по завершенню тренінгових занять має середні показники СІ, 40% (2 учні) – вище середнього. Порівняльний аналіз результатів представлено на рис. 3.

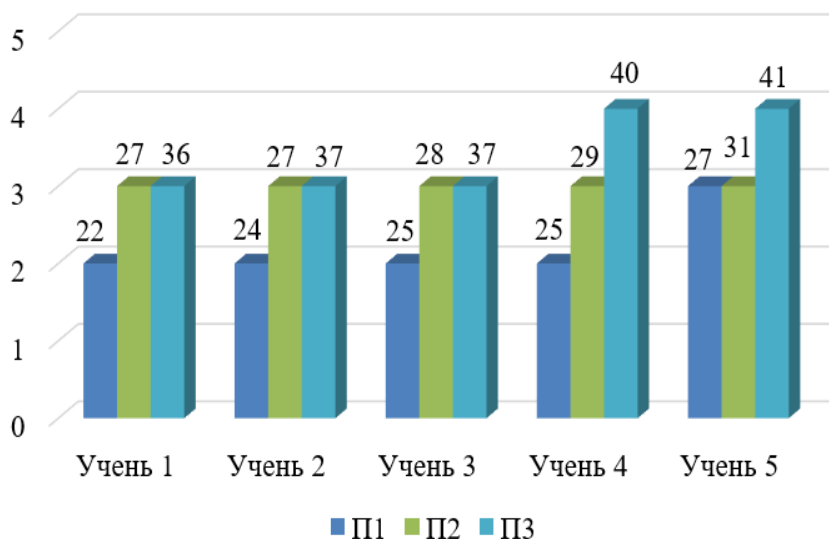

Рис. 3. Динаміка розвитку соціального інтелекту у підлітків ЕГ1

* П1 – показник первинної діагностики;

* П2 – показник після впровадження завдань для розвитку передумов СІ;

* П3 – показник після впровадження системи тренінгових занять.

Показник на другому етапі діагностики в ЕГ1 збільшився на 15%, на третьому в порівнянні з другим – на 35%. Порівнюючи початкові та кінцеві результати діагностики, можемо говорити про зростання показників розвитку соціального інтелекту на 55%.

За результатами діагностики зроблено висновок, що ЕГ2 по завершенню впровадження тренінгових занять має 80% (4 учні) підлітків з рівнем розвитку СІ нижче середнього (найвища межа даного рівня), 20% (1 учень) – середній рівень (найвища межа). Порівняльний аналіз результатів представлено на рис. 4.

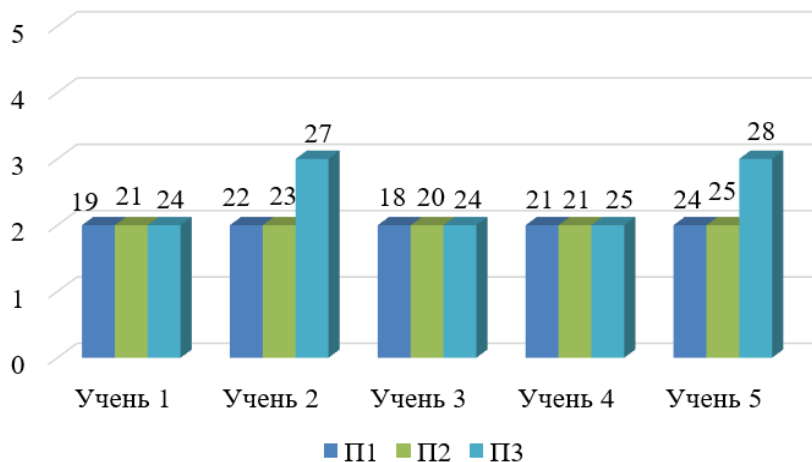

Рис. 4. Динаміка розвитку соціального інтелекту у підлітків ЕК2

* П1 – показник первинної діагностики;

* П2 – показник після впровадження завдань для розвитку передумов СІ;

* П3 – показник після впровадження системи тренінгових занять.

Показник на другому етапі діагностики в ЕГ2 збільшився на 9%, на третьому в порівнянні з другим – на 16%. Порівнюючи початкові та кінцеві результати діагностики, можемо говорити про зростання показників розвитку соціального інтелекту на 27%.

Показники розвитку соціального інтелекту на першому етапі діагностики були вище в ЕГ1 на 22%, на другому етапі – на 29%, на третьому – на 49%.

За допомогою Т-критерія Стьюдента за результатами тесту «Соціальний інтелект» Дж. Гілфорда порівняли середні значення показників СІ підлітків з ППП,

які навчаються в загальноосвітній та спеціальній школах. Результати представлено у табл. 4.

Таблиця 4.

Результати порівняння середніх значень за Т-критерієм Стьюдента підлітків з проявами психічного інфантилізму після реалізації системи тренінгових занять

Результат	Середнє значення		Статистична значущість
	ЕГ1	ЕГ2	
зв'язок між поведінкою та наслідками	11,2	10,8	0.5
навички володіння та розпізнавання мови жестів та поглядів	9,8	6	4.8
розпізнавання сенсу висловлювання в певному контексті	9,2	5	4.6
структура міжособистісних відносин в динаміці	8	3,8	4.4

За результатами порівняння середніх значень було встановлено, що учні, які навчаються в загальноосвітній школі, характеризуються більш високорозвинутими здібностями до пізнання поведінки. Статистично значущими є результати за показниками невербальних складових (жести, погляди), розпізнавання змісту висловлювання в певному контексті та вивчення структури міжособистісних відносин в динаміці. Статистично незначущі результати отримали за показником зв'язку між поведінкою та її наслідками. Завдання конкретного субтесту викликало найменше труднощів та було переважно зрозумілим та доступним для розуміння, тому учні обох груп показали практично однаковий результат.

Результати анкети для педагогів дозволяють зробити такі висновки:

Відповідно до ЕГ1:

– учень 1: підліток сором'язливий, але може більш спокійно і легко вступати в контакт з однокласниками, колектив більш активно спілкується з ним;

– учень 2: учень продовжує гостро реагувати на ситуації, які не відповідають певним очікуванням, але

припинилися висміювання, іноді учні можуть запропонувати взяти участь в спільній діяльності;

– учень 3: підліток почав застосовувати метод компромісу в діалозі з іншими;

– учень 4: колектив частіше запрошує учня до спільної діяльності (частіше навчальної);

– учень 5: контролює істеричні прояви, іноді потребує нагадування алгоритму заспокоєння; однолітки припинили проявляти, по відношенню до учня, агресію, зменшилась кількість суперечок в класі.

Відповідно в ЕГ2:

– учень 1: почав контролювати емоції, але переважно за умови нагадування про алгоритм поведінки;

– учень 2: аргументує причину прояву певної реакції, хоча самі реакції недостатньо контролюються;

– учень 3: рідше звертається за допомогою до вчителів під час спілкування з однолітками, прояви хвилювання не зменшились та колектив не змінив своє ставлення до однокласника;

– учень 4: звертає увагу на реакції співрозмовника, але не інтерпретує їх правильно;

– учень 5: на інтуїтивному рівні встановлює причинно-наслідкові зв'язки, але це не вплинуло на стосунки з колективом.

Формувальний експеримент показав, що цілеспрямована робота над розвитком соціального інтелекту у підлітків з проявами психічного інфантилізму може мати позитивні результати за умови правильно організованої підготовчої роботи з формування передумов соціального інтелекту. Та власне формування соціального інтелекту повинне здійснюватися через спільну діяльність учнівського колективу, який, в свою чергу, стає прикладом для засвоєння поведінкових патернів та виступає компенсаторним механізмом. Саме цей факт і пояснює те, що результати формувального експерименту є якісно та кількісно вищими у підлітків, які навчаються в загальноосвітній школі, ніж в учнів спеціальних шкіл.

та дефіцитом уваги: автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.04. Київ, 2010. 18 с.

10. Фаласеніді Т. М. Педагогічна підтримка учнів з гіперактивним розладом у загальноосвітній школі США: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01. Львів, 2016. 289 с.

11. *Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders (DSM–5)*. URL: <https://www.psychiatry.org/psychiatrists/practice/dsm>

2.4. Формування соціального інтелекту в умовах тренінгових занять у підлітків з проявами психічного інфантилізму

(Антоненко І. Ю., Кіріллова А. О.)

1. Варій М. Й. Загальна психологія: підручник для студ. навч. закл. 3-тє вид. Київ, 2009. 1007 с.

2. Войтко В. В. Психолого-педагогічний супровід дітей із затримкою психічного розвитку: навч.-метод. посібник. Київ, 2017. 48 с.

3. Волошина В. В., Долинська Л. В., Ставицька С. О., Темрук О. В. Загальна психологія: практикум: навч. посібник. Київ, 2005. 280 с.

4. Дуткевич Т. В. Загальна психологія. Теоретичний курс: навч. посібник. Київ, 2016. 388 с.

5. Загальна психологія: підручник. О. В. Скрипченко, Л. В. Долинська, З. В. Огороднійчук та ін. Київ, 2005. 464 с.

6. Івашкевич Е. З. Соціальний інтелект особистості та його складові в структурі загального інтелекту. *Актуальні проблеми психології: зб. наук. пр. Ін-ту психології імені Г. С. Костюка НАПН України / за ред. С. Д. Максименка*. Київ, 2013. Т. 10. Вип. 25. С. 165–175.

7. Івашкевич Е. З. Соціальний інтелект як система інтелектуальних здатностей особистості. *Проблеми сучасної психології*. 2016. Вип. 32. С. 153–166.

8. Каплуненко Я. Ю. Особистісні чинники розвитку соціального інтелекту у фахівців соціономічних професій: дис. ... к. психол. наук: 19.00.01. Київ, 2016. 262 с.

9. Козляковський П. А. Загальна психологія: навч. посібник: в 2 т. 2-ге вид., доп. і переробл. Миколаїв, 2004. Т. II. 240 с.

10. Колупаєва А. А., Савчук Л. О. Діти з особливими освітніми потребами та організація їх навчання. Київ, 2011. 274 с.

11. Короткова О. М. Аналіз дефініції "інфантилізм" у соціально-педагогічній та психологічній науках. Актуальні проблеми державного управління, педагогіки та психології. 2014. Вип. 1. С. 99–101.

12. Ляховець Л. О. Вікові особливості становлення соціального інтелекту. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Серія: Психологічні науки*. 2015. Вип. 126. С. 102–106.

13. М'ясоїд П. А. Загальна психологія: навч. посібник. 3-ге вид., випр. Київ, 2004. 487 с.

14. Максименко С. Д. Загальна психологія: підручник. 2-ге вид., переробл. і доп. Вінниця, 2004. 704 с.

15. Руда Н. Л. Соціальний інтелект у структурі інтелекту. *Проблеми сучасної психології*. 2013. Вип. 21. С. 621–629.

16. Сергєєнкова О. П., Столярчук О. А., Коханова О. П., Пасєка О. В. Загальна психологія: навч. посіб. Київ, 2012. 296 с.

17. Харченко С. В. Особливості соціального інтелекту в юнацькому віці. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Психологічні науки*. 2017. Вип. 2(2). С. 112–116.

18. Чеснокова О. Б., Субботский Е. В. Социальный интеллект в условиях сложных социальных систем. *Национальный психологический журнал*. 2010. № 2 (4). С. 22–29.